

ПОВЕРНЕННЯ ПРИЗАБУТОЇ СПАДЩИНИ

Аркушин Григорій. *Голоси з Підляшшя (Тексти)*. – Луцьк: Вежа, 2007. – 533 с.

В останні десятиліття відчутно поживався інтерес до збирання й опису лексики діалектів. Особливо цінними є діалектні матеріали, записані у говірках, що тривалий час функціонували у відриві від основного українського діалектного масиву. Саме такими є говірки Підляшшя, тексти з яких представлені у рецензованому збірнику.

Розташування Підляшшя більшою мірою, аніж положення будь-якої іншої території, впливало на трагічну долю цієї землі. Знаходячись на руському порубіжжі, ця територія постійно потерпала від зазіхань різних завойовників – ляхів, угрів, литовських племен, татаро-монголів. Незважаючи на те, що протягом багатьох століть Підляшшя перебувало під владою різних держав (до 1340 р. у складі Галицько-Волинського князівства, згодом – під владою Литви, Угорщини, Австрії, Росії, Польщі), українці тут міцно трималися своїх давніх коренів. Внаслідок примусового переселення до УРСР у 1944–1946 рр., а в 1947-му – на північні та західні терени Польщі, Підляшшя втратило значну частину українського населення. Злочинна акція під назвою “Вісла” призвела до остаточної втрати Україною своїх споконвічних земель, знищення етносу з древньою культурою та високою духовністю.

Рецензований збірник текстів Г.Аркушина є вдячною шанобою нащадків історичній пам’яті найдавнішої і найзахіднішої гілки українського народу.

Ідея створення таких видань не є новою. Крім академічної хрестоматії “**Говори української мови (Збірник текстів)**” (Київ, 1977), українська діалектологія представлена й кількома регіональними діалектними хрестоматіями, серед яких найбільш визначними є такі: **Говірки Чорнобильської зони: Тексти** (Київ, 1996); **Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: Діалектні тексти** (Едмонтон – Львів – Нью – Йорк – Торонто, 2003); **Говірка села Машеве Чорнобильського району**. – Ч. 1: Тексти / Уклад.: Ю.І.Бідношия, Л.В.Дика; Ч. 2: Тексти / Уклад.: Г.В.Воронич, Л.А.Москаленко, Л.Г.Пономар; Ч. 3: Матеріали до Лексичного атласу української мови / Уклад.: Ю.І.Бідношия, Г.В.Воронич, Л.В.Дика, Л.А.Москаленко, Л.Г.Пономар; Ч. 4: Матеріали до Поліського етнолінгвістичного атласу / Уклад.: Ю.І.Бідношия, Г.В.Воронич, Л.В.Дика, Л.А.Москаленко, Л.Г.Пономар (Київ, 2003-2005); **Говірки південно-західного наріччя української мови: Збірник текстів** / Упор. Н.М.Глібчук (Львів, 2000); **Українські закарпатські говірки: Тексти** / Упор. О.Ф.Миголинець, О.Д.Пискач (Ужгород, 2004); **Розповіді з Підкарпаття: Українські говірки Східної Словаччини** / Упор. О.Лешка, Р.Шишкова, М.Мушинка (Нью-Йорк – Прага – Київ, 1998); **Буковинські говірки: Хрестоматія діалектних текстів** / Уклад. Н.О.Руснак, Н.В.Гуйванюк, В.Є.Бузинська (Чернівці, 2006); **Бідношия Ю., Дика Л. Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам’ятки мови** (Київ, 2008); **Говірки Південної Київщини: Збірник діалектних текстів** / Упор. Г.І.Мартинова, З.М.Денисенко, Т.В.Щербина (Черкаси, 2008) та ін. Останнім часом з’являються

записи говіркового мовлення як додатки до друкованих праць й на електронних носіях (Мушинка М. **Голоси предків: Звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935)**. – Пряшів, 2002; **Жегуц І. Слідами гуцульського говору**. – Мюнхен, 2004). Також існують “віртуальні фонотеки” на компакт-дисках без транскрибованого матеріалу (степові говірки Донеччини представляє диск Л.Д.Фроляк, середньонадніпрянські говірки – диск Г.І.Мартинової, східнословобжанські – диск К.Д.Глуховцевої).

Приємно, що збірник Г.Аркушина “Голоси з Підляшшя” продовжує видання текстів з аудіододатками.

Як видно з передмови до збірника, підляські говірки вже були об’єктом ряду наукових праць. Є опубліковані і тексти з Підляшшя – М.Янчука, І.Бессараби, В.Курашкєвича, Ф.Чижевського, С.Вархола та ін. (с. 6-8).

Тут же зазначається, що “Голоси з Підляшшя” – “це перший збірник задуманого трикнижжя, два наступні, очевидно, матимуть назви “Голоси з волинського Полісся” і “Голоси з Берестейщини”, таким чином порівняно повно будуть представлені західнополіські говірки” (с. 6).

Тексти, представлені у збірнику, – записи із 35 населених пунктів як із південного, так і північного Підляшшя. У рецензованому збірнику вони подаються за розташуванням населених пунктів – із півдня на північ. Дуже добре, що для порівняння із власне підляськими тут представлений текст з говірки с. Воля-Угрська (повіт Влодава), яку дослідники не відносять до підляських. З цією ж метою подається і текст з білоруської говірки.

У передмові до збірника Г.Аркушин торкається дискусійного питання: якими ж є говірки Підляшшя – українськими чи білоруськими? Адже буває, що “дослідник бере до уваги якусь одну фонетичну особливість говірки і безапеляційно стверджує, до якої вона належить” (с. 12). Саме так сталося з українськими підляськими говірками, які деякі мовознавці відносять до білоруських.

Г.Аркушин звертає увагу на характерні риси цих двох східнослов’янських мов і пропонує самому читачеві на аналізі фонетичних особливостей текстів встановити, до якої мови належить говірка.

Діалектні тексти паспортизовані і подаються у фонетичній транскрипції, укладеною А.М.Залеським. Ця транскрипція вже була апробована у кількох збірниках, серед яких такі: “Говори української мови (Збірник текстів)” (Київ, 1977), “Говірки Чорнобильської зони: Тексти” (Київ, 1996), “Сватівщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій” (Луганськ, 1998), “Старобільщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій” (Луганськ, 2000), “Говірки південно-західного наріччя української мови: Збірник текстів” (Львів, 2000), “Північно-східна Слобобжанщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій” (Львів, 2002), “Говірка села Машеве Чорнобильського району” (Київ, 2003-2005) та ін.

Фонетична транскрипція, використана у рецензованому збірнику, найбільш детально передає всі різновиди звуків. Деякі випадки цієї транскрипції пояснено у передмові (с. 10-12). Для пересічного читача подано той самий запис у транслітерації при максимальному збереженні говіркових відмінностей.

Приємним є той факт, що з поля зору експлораторів не випала жодна деталь досліджуваних говірок. Вони якнайточніше передали всі нюанси вимови звуків, паузи тощо. Позитивним є те, що скрізь у текстах передана інтонація окличності та питальності.

Діалектні тексти, подані у збірнику, записані в основному від інформаторів старшого та середнього віку, мовлення яких якнайповніше відбиває особливості говірки. Хоча для зіставлення можна було подати кілька текстів представників молодшого покоління. Така пропорційність допомогла б краще представити говірку, громаду як мікросоціум, зберегти при цьому всі зафіксовані відтінки мовного портрета української громади. Для найповнішої передачі говірки в усій її повноті варто було передати й відмінності у мовленні залежно від рівня освіти, професії інформатора тощо. На жаль, ці дані про інформаторів у збірнику випущені.

Що стосується тематики текстів, представлених у збірнику, то вона найрізноманітніша – це розповіді про походження назви села, про життєві долі інформаторів та їхніх родин, про виселення, про господарську діяльність, лікування хвороб тощо. Цінними є етнолінгвістичні матеріали, зокрема описи весільного обряду, розповіді про сватання, сам процес весілля, про звичаї, яких слід дотримуватися на Різдво, Великдень. Містяться тут також народні перекази та анекдоти, бувальщини, пісні. Цікаво читаються спогоди про те, як жилося давно; як колись одягалися; що готували їсти. Фантастичний сюжет влітається у розповіді про міфологічних істот – русалок.

Як бачимо, форма відповідей на тематичні питання різноманітна – монологічна, діалогічна – і стосується широкого спектру життя мешканців Підляшшя. Переважна частина зафіксованих діалектних текстів є документами української історії.

Крім текстів, записаних безпосередньо в говірках Підляшшя, у збірнику містяться й розповіді вихідців Підляшшя, які відірвані від свого села і від своєї говірки, хоч і стверджують, що говорять мовою своїх батьків (с. 454-523).

Кожен текст – це міні-ілюстрація говірки, навіть у інколи зовсім невеликих за обсягом текстах простежуються найосновніші риси українських говірок. Назвемо деякі з них:

1) дзвінкі приголосні перед глухими і в кінці слів втрачають свою дзвінкість: *'банка* (с. 300), *рос'качуїут* (с. 300);

2) ненаголошене **lo** зазнає помірного чи сильного “укання”, тобто зближується у вимові з [y]: *ко'ру'вай* (с. 186);

3) етимологічне **lo** в новозакритих складах заступається через [y]: *'кул'ко*, *вун* (с. 208), *стул* (с. 220);

4) перехід **йім** у **ім**: *мн'асо* (с. 184);

5) наявність епентези: *рад'іво* (с. 236);

6) наявність дифтонгів у наголошеній позиції: *'р'ієчкоїу* (с. 262), *кру'ж'іє* (с. 266), *чолд'в'ієк* (с. 266);

7) паралельні форми в іменниках сер. роду типу *зілля* (з подовженим приголосним та закінченням **-а**; без подовження та закінченням **-е**): *вил'іл':а* (с. 248), *'жуц'є* (с. 294);

8) паралельні форми в суфіксах **-ець-**, **-ец-**: *х'лопец'* (с. 274), *'нимец* (с. 290);

9) паралельні форми в суфіксах **-ськ-**, **-ск-**: *пас'вис'ко* (с. 222), *укра'їїнс'ка* (с. 228), *'райс'к'і* (с. 234), *п'ол'ску* (с. 228);

10) в оруд. відмінку однини іменники жін. роду першої відміни мають закінчення **-оїу**: *'ковдроїу* (с. 206), *'бат'ушкоїу* (с. 208), *с'оломоїу* (с. 230), *зем'лоїу* (с. 304);

11) нестягнені форми прикметників і займенників прикметникового типу відмінювання в жін. і сер. роді, а також в наз. відмінку множини: *ст'роїє* (с. 226), *с'в'тїїє* (с. 218), *т'каїа* (с. 196), *'таїа* (с. 246), *'теїє* (с. 216), *'тїїї* (с. 196);

12) наявність твердого **т** у закінченнях дієслівних форм 3-ої ос. однини і множини тепер. часу: *г'оворит* (с. 208), *ст'їїт* (с. 246), *нд'р'їжут* (с. 184), *пос'тавл'ат* (с. 184);

13) в пасивних дієприкметниках мин. часу виступає суфікс **-ан-** замість **-ен-**: *з'роб'лане* (с. 264).

Дуже добре, що до праці додано “Словничок діалектних слів та деяких ужитих полонізмів” (с. 524-529). Окремо подається “Словничок деяких власних назв” (с. 530). Обидва ці словники укладено дуже ретельно і, безсумнівно, матимуть самостійне значення.

У кінці збірника подається тематика розповідей із зазначенням порядкових номерів у тексті. Розроблена вона досить детально і допомагає непогано орієнтуватися у великій кількості матеріалу.

Великий інтерес представляють аудіозаписи з досліджуваних говірок. На диску діалектні тексти під назвами населених пунктів розташовано в папках, які подано в алфавітному порядку. На жаль, на початку подаються матеріали, які не зовсім якісно записані з технічного боку (з сіл Горостита, Янівка, Черемха, Даші, Грабовець, Дубичі). Проте всі ці записи можна використати, вивчаючи лексику, словотвір, морфологію, синтаксис тощо. Прослухавши їх, можна якнайточніше виявити інтонацію, наголос та інші фонетичні особливості досліджуваних говірок. Автор зробив все необхідне, щоб якнайповніше зберегти мовно-культурний образ говірок Підляшшя. Подані аудіозаписи значно спрощують використання результатів дослідження в подальших наукових студіях.

Видання збірника “Голоси з Підляшшя” – важливий здобуток української діалектології, адже для нащадків збереглося говіркове мовлення, традиційна культура української зони, що відділена від основного діалектного масиву державними кордонами.

Ольга Миголінець,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови